

MAÜ
PRESS

Artuklu Humanities

Şanlıurfa İli Viranşehir İlçesinde Eğitim Tarihinin İlk Unsurları

Halil Sefa Açıköz | <https://orcid.org/0009-0005-8392-8895> | halilsefaackgz@gmail.com |
T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye | RORID

Atıf: Açıköz, H. S. (2025). “Şanlıurfa ili Viranşehir ilçesinde eğitim tarihinin ilk unsurları”. Artuklu Humanities, (18), 52-65. <https://doi.org/10.46628/ahu.1583995>

Öz: Çeşitli milletlerin zaman içerisinde hüküm sürdüğü tarihî İpek yolu günümüzde de pek çok yerleşim yerinin ana güzergâh noktalarından birisidir. Çeşitli kavimler, devletler, imparatorluklar tarafından ele geçirilmek istenilen tarihî İpek Yolunda yüzyıllar boyunca bir çekişme yaşanmıştır. Devletler ve milletler arası bu çekişmeler sonucu tarihî önemi ile birlikte kültürel ve sosyal açıdan da tarihî İpek Yolunun önemi belirginleşmiştir. Anadolu coğrafyasında cumhuriyetin ilanı ile birlikte vilayetler ve kazalar kurulmuştur. Güneydoğu Anadolu bölgesinin önemli kısımlarından geçen tarihî İpek Yolunun etkisiyle Şanlıurfa şehri ve Viranşehir ilçesi tarihin önemli dönemlerinde kritik roller üstlenmiştir. Savaşlar, doğal afetler, yağmalanmalar vb. durumlarla karşılaşan Viranşehir isminden de belli olduğu üzere tarih boyunca yıkıma uğrayarak her defasında ayağa kalkmış fakat ismi sürekli yıkılmasına izafe edilerek Viranşehir olarak kalmıştır. Kültürel olarak çeşitli kavimlerin etkisi altında kalan Viranşehir eğitim konusunda çok eski dönemlerden itibaren bir ilim merkezi konumundaydı. Yıkımlar ve savaşlar neticesinde kurumların birçoğu tarih sahnesinden silindi. Bu araştırmanın en önemli amaçlarından bir tanesi daha önce eğitim tarihi hakkında akademik araştırma yapılmamış bir yer olan Viranşehir ilçesinin eğitim tarihi incelenerek, ilkokulların nerelerde olabileceği hakkında kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış, Viranşehir ilçesi hakkında eğitim tarihi ile alakalı önemli bilgilere ulaşılmıştır. Diğer amaçlardan biri de elde edilmesi güç bilgilere arşivler veya detaylı arama yoluyla ulaşarak şehir bilincine katkıda bulunmaktır. İlk ve en eski ulaşılabilen bir kaynak olarak Osmanlı döneminde 16. yüzyılda bir eğitim öğretim faaliyetinin yapıldığı yer bilgisine ulaşılmakla birlikte, daha eski dönemlerde de Viranşehir’de eğitim unsurunun işlendiğine olan kayıtlar ortaya çıkacaktır. Bu araştırma ile birlikte şehir bilincinin oluşması ve kent belleğinin tazelenmesi adına araştırmacılara önemli kolaylıklar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Viranşehir, Şanlıurfa, Eğitim, Okul, İpek Yolu.

Makale Bilgileri*Etik Beyan**Değerlendirme**Geliş Tarihi**Kabul Tarihi**Erken Görünüm Tarihi**Yayın Tarihi**Etik Beyan**Benzerlik Taraması*

Makale verilerinin bir kısmını içeren farklı bir versiyon, daha önce İngilizce olarak bir sempozyumda sunulmuştur. Verilerin tamamını içeren Türkçe metin ilk kez bir dergiye gönderilmektedir.

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme

12.11.2024

07.01.2025

13.06.2025

17.06.2025

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Yapıldı-ithenticate.com

<i>Yapay Zekâ Beyanı</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.										
<i>Etik Kurul İzni</i>	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.										
<i>Etik Bildirim</i>	artukluhumanities@artuklu.edu.tr										
<i>Yazar Katkıları</i>	<table> <tr> <td><i>Araştırmanın Tasarımı</i></td><td>Yazar-(%100)</td></tr> <tr> <td><i>Veri Toplanması</i></td><td>Yazar-(%100)</td></tr> <tr> <td><i>Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama</i></td><td>Yazar-(%100)</td></tr> <tr> <td><i>Makalenin Yazımı</i></td><td>Yazar-(%100)</td></tr> <tr> <td><i>Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi</i></td><td>Yazar-(%100)</td></tr> </table>	<i>Araştırmanın Tasarımı</i>	Yazar-(%100)	<i>Veri Toplanması</i>	Yazar-(%100)	<i>Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama</i>	Yazar-(%100)	<i>Makalenin Yazımı</i>	Yazar-(%100)	<i>Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi</i>	Yazar-(%100)
<i>Araştırmanın Tasarımı</i>	Yazar-(%100)										
<i>Veri Toplanması</i>	Yazar-(%100)										
<i>Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama</i>	Yazar-(%100)										
<i>Makalenin Yazımı</i>	Yazar-(%100)										
<i>Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi</i>	Yazar-(%100)										
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.										
<i>Lisans</i>	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır										
<i>Dizinleme Bilgileri</i>	Dergi; ERIH PLUS, DOAJ, EBSCO/(CEEAS), MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory, Linguistic Bibliography'de taranmaktadır.										

The First Elements of the History of Education in Viranşehir District of Şanlıurfa Province

Halil Sefa Açıköz | <https://orcid.org/0009-0005-8392-8895> | halilsefaackgz@gmail.com |
Republic of Turkey Ministry of National Education, Ankara, Türkiye | RORID

Cite as: Açıköz, H. S. (2025). “The first elements of the history of education in Viranşehir district of Şanlıurfa province”, *Artuklu Humanities*, (18), 52-65. <https://doi.org/10.46628/ahu.1583995>

Abstract: The historical Silk Road, ruled by various nations over time, remains a major route for many settlements today. For centuries, various tribes, states, and empires competed over this route. These conflicts highlighted the Silk Road’s importance not only historically but also culturally and socially. With the Republic’s proclamation, provinces and districts were established across Anatolia. The historical Silk Road, passing through significant parts of Southeastern Anatolia, made the city of Şanlıurfa and the district of Viranşehir critical during important historical periods. As its name suggests, Viranşehir, having faced wars, natural disasters, and plundering, has repeatedly been destroyed and rebuilt, yet its name persists due to its association with destruction. Culturally influenced by various tribes, Viranşehir was a center of knowledge from ancient times. However, many institutions vanished due to wars and destruction. This research aims to explore the educational history of Viranşehir, a field previously unexamined academically, and to discover sources indicating where the first schools might have been. Additionally, it seeks to contribute to urban awareness by accessing hard-to-reach information through archives and detailed research. Records show that educational activities existed as early as the 16th century during the Ottoman period, and findings from even earlier periods are expected. This study intends to provide valuable insights for researchers in enhancing urban consciousness and preserving the city’s collective memory.

Keywords: Viranşehir, Şanlıurfa, Education, School, Silk Road.

Article Information

<i>Ethical Statement</i>	A different version containing some of the article data was previously presented in English at a symposium. This is the first time the Turkish text containing the full data has been submitted to a journal.
<i>Reviewers</i>	Two external reviewers / Double-blind
<i>Date of Submission</i>	12.11.2024
<i>Date of Acceptance</i>	07.01.2025
<i>Date of Early View</i>	13.06.2025
<i>Date of Publication</i>	17.06.2025
<i>Ethical Statement</i>	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
<i>Plagiarism Checks</i>	Done-ithenticate.com

<i>AI Disclosure</i>	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.										
<i>Ethics Committee Approval</i>	This study does not require ethics committee approval, as it is based on data obtained through literature review and previously published sources. It is hereby declared that all scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study, and that all referenced works have been properly cited in the bibliography.										
<i>Complaints</i>	artukluhumanities@artuklu.edu.tr										
<i>Author Contributions</i>	<table> <tr> <td>Conceptualization</td><td>Author-1 (%100)</td></tr> <tr> <td>Data Curation</td><td>Author-1 (%100)</td></tr> <tr> <td>Investigation - Analysis - Validation</td><td>Author-1 (%100)</td></tr> <tr> <td>Writing</td><td>Author-1 (%100)</td></tr> <tr> <td>Writing – Review & Editing</td><td>Author-1 (%100)</td></tr> </table>	Conceptualization	Author-1 (%100)	Data Curation	Author-1 (%100)	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%100)	Writing	Author-1 (%100)	Writing – Review & Editing	Author-1 (%100)
Conceptualization	Author-1 (%100)										
Data Curation	Author-1 (%100)										
Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%100)										
Writing	Author-1 (%100)										
Writing – Review & Editing	Author-1 (%100)										
<i>Conflict of Interest</i>	No conflict of interest declared.										
<i>License</i>	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.										
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in: ERIH PLUS, DOAJ, EBSCO(CEEAS), MLA, ProQuest Ulrich's Periodicals Directory and Linguistic Bibliography										

Giriş

İnsanlık şehirlileşme ile birlikte büyük bir ivme kazanmıştır. İnsanlığın bu gelişmesinde şehirlerin kurulduğu yerler, bulunduğu coğrafyadaki doğan unsurlar vb. özellikler şehirlerin gelişmesini etkilemiştir. İlk kentlerin ne zaman kurulduğu konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte; inceleyeceğimiz Urfa yöresine ait şehirlerin Anadolu'da kurulan en eski kentlerin kurulduğu yerler olan Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alması eski yerleşim yerlerinden olduğu tezini güçlü şekilde ifade etmektedir (Şanda, 2021). Günümüzde bölge olarak Güneydoğu bölgesi olarak adlandırılan köklü bir tarihî geçmişi ile muhtelif medeniyetlere ev sahipliği yapan Şanlıurfa, Osmanlı devletinin Urfa'yı topraklarına katmasıyla ilim ve kültür alanında büyük bir atılım gerçekleştirmiştir (Akgündüz, 2008). Yirmi birinci yüzyıla ulaşıncaya kadar çeşitli kültürlerin etkisi altında bulunan Şanlıurfa, günümüz ekseninde bu kültürlenmeyi şehirde yaşamaktadır. Şanlıurfa'nın kültürel çeşitliğinde kendi il sınırları dâhilinde bulunan ilçelerinin de etkisi bulunmaktadır.

Günümüzde her devletin kendi anayasası ve kanunları vardır. Yeni kurulan her devletin başta hukuk problemleri yaşadığı genel görüş olarak dile getirilen bir konu olarak bilinmektedir. Özellikle kırsal bölge yoğunluğu fazla olan Şanlıurfa'da örfi kanunların, örfi hukukun etkisinin fazla olduğu yadsınamaz. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde aşiret ve akrabalık yapılarının gelişmiş olmasıyla birlikte örfi hukuk çok etkilidir. Bölgede modernite ile birlikte kurallarının katılığı azalan örfi hukuka rağmen aşiret düzeninin etkisi ve geleneksel kapalı toplumlardaki hâkim hukuk anlayışının etkisiyle modern hukuk ile birlikte örfi hukuk anlayışı bir şekilde yaşamaya devam etmektedir (Almas ve Tekin, 2024). Örfi hukuk anlayışının çok eski tarihlerden beri uygulandığı bölgelerde geleneksel anlayış kendisini daha fazla belirgin kılmaktadır.

Şanlıurfa ve Viranşehir özelinde inceleyeceğimiz belgelerde halkın kendi çabasıyla bir şeyler yapma arzusu bariz olarak görünmektedir. Halkın kendisi ilim ile meşgul olmaktadır. İlim ile uğraşırken kendi coğrafyalarındaki diğer insanlara da yardımcı olmakla birlikte bağlı oldukları devletlerin ya da beyliklerin de etkisi altında kalmaktadırlar. Anadolu'da hüküm süren devletlerin pek çoğu halkın ilim ve irfan ile meşgul olmasını istemiştir. Halk için çeşitli tekke ve zaviyelerle birlikte okul işlevini yerine getiren medreseler açmışlardır.

Tekke ve zaviyelerin Anadolu topraklarında ilk teşekkülünün 10. yüzyılda bölgeye yapılan akınlar ve ilk Türk-İslâm devletlerinin kurulması ile gerçekleştiği bilinmektedir. Horasan ve Türkistan tarafından gelen erenler ve dervişler beylikler tarafından kendi bünyelerindeki tekke ve zaviyelere yönlendirilmiş, halka ve çocuklara eğitim vermeleri için medreselere yönlendirilmişlerdir (Kozan, 2023). Günümüzde Şanlıurfa il sınırlarına bir dönem hâkim olan Eyyübiler ve Memlûklüler de bu gelenek çerçevesinde tekke, zaviye ve medrese açmışlardır. Devam eden yıllarda Osmanlı İmparatorluğu ise aynı geleneği devam ettirerek halkı ilim yoluna yönlendirmiştir. Çeşitli devletler ve yerli halkın kendi arasındaki anlaşmazlıkları kurulu yapıların zamanla yıkılıp yıpranmasına sebebiyet vermiştir. Bu yüzden kalıcı eserlerin azlığı ortaya çıkmaktadır. Elde edilen belgelerdeki bu unsurlar net bir şekilde göze çarpmaktadır.

Tarih boyunca pek çok millet ve çeşitli uygarlıkların hüküm sürdüğü Urfa şehri 1517 yılında Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in Ridaniye Savaşı ile Osmanlı topraklarının hâkimiyeti altına girmiştir. Urfa Osmanlı Devleti döneminde Diyarbakır, Halep, Rakka eyaletlerine bağlı bir sancakken 1910 yılında Halep eyaletinden ayrılarak liva statüsüne ulaşır. 1910 yılında Urfa sancağında dört adet kaza bulunmaktadır. Bunlar Rumkale, Birecik, Suruç ve Urfa merkez kazalarıdır (Şanda, 2021). Bizim inceleyeceğimiz Viranşehir ilçesinde ise daha önce bu konu kapsamında hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Tarihî olarak çok eski bir yerleşim yeri olan Viranşehir'de eğitimin ilk unsurlarına ulaşmak için ilk inceleme olması sebebiyle bu çalışmanın önemi diğer araştırmacılara da ilham kaynağı olabilir. Viranşehir hakkında yapılması gereken pek çok tarihî, ilmî, eğitime dair araştırmanın arşiv kayıtları çok az olmakla birlikte, elde olan kayda

geçen matbu eserlerin sayısı ise çok azdır. Viranşehir ilçesi günümüzde Şanlıurfa iline bağlı bir ilçedir. Eski isimlerinden pek çok ismi tarih boyunca barındıran ve pek çok işgale, yıkıma maruz bırakılarak yerleşim yerleri sürekli değişen Viranşehir ilçesinin ismi günümüzdeki hâlini almıştır.

Şanlıurfa cumhuriyet ile birlikte bir eğitim kalkınması yaşamıştır. Halkevleri Türkiye'nin diğer birçok kentinde olduğu gibi, Urfa'da da 23 Şubat 1934 tarihinde açılmış ve bu kurum bünyesinde, diğer kültürel alanlarındaki çalışmaların yanı sıra kültürel etkinlikler kapsamında pek çok ders verilmeye başlamıştır (Toprak, 2019). Açılan halkevlerinde erken cumhuriyet döneminde nüfusun büyük bir kısmının köylerde yaşamasıyla birlikte; halkevlerindeki milli bilinç ile Türkçe okuma yazma bilen kişi sayısının artırılmasına yönelik faaliyetlerle oldukça ısrarlı bir durum söz konusudur (Şahin, 2023). Şanlıurfa'nın ilçeleri arasındaki farkı anlayabilmemiz için bir araştırmadaki sonucu sizinle paylaşmak istiyorum. 1927 yılındaki nüfus sayımında Urfa'nın ilçelerinin nüfus yoğunluğu da hesaplanmaya çalışılmıştır. Urfa'nın en batısındaki ilçe olan Birecik'te 46,2 olan nüfus yoğunluğu en doğusunda yer alan Viranşehir'de 4 çıkmıştır (Öğüt ve Ekici, 2011). Bunun sebebi olarak ise daha varlıklı olan ailelerin şehrini batısında yaşamaları ve Viranşehir'de yer alan küçük yerleşim yerlerinin fazlalığıdır. Bu faktörler ile birlikte Şanlıurfa ilinde yer alan Viranşehir ilçesinde pek çok fark ortaya çıkmaktadır. Şehirleşme alanlarının azlığı, sosyo-kültürel etkenler, aşiret ve aile yapılanmalarının fazlalığı gibi durumlar Viranşehir hakkında bilgi sahibi olmamızı engelleyen durumlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Viranşehir hakkında eğitimin ilk unsurlarının araştırıldığı ve derlendiği ilk inceleme ve araştırma çalışması olması sebebiyle, daha sonra araştırma yapacak araştırmacılara kolaylık sağlaması beklenmektedir. Tarihî ve eğitime dair pek çok unsurun bulunduğu Viranşehir'de ileriki yıllarda bu konulardaki çalışmaların artmasının, akademi çevrelerinde uyandırması beklenen ilgi merak ile birleştiği zaman, geniş bir kültür birikiminin bu sahaya dönmesi beklenmektedir.

Viranşehir ilçesi hakkında daha önce arşivlerde eğitim tarihine dair araştırmaya rastlanılmadığı için bu araştırma eğitim tarihinin incelenmesi konusunda ilk kaynak çalışma olacaktır. Araştırmanın sonuçları neticesinde çalışmanın amacı olarak daha sonra yapılacak çalışmalara ve alan yazına etkisinin olacağı düşünülmektedir. Viranşehir ilçesinin eğitim tarihi hakkında ilk unsurların neler olabileceği düşüncesinin araştırmacı ve bu konularda ilgili kişilerde merak uyandırması sebebiyle araştırmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Viranşehir ilçesi hakkında, ilçede eğitim ve öğretim hizmet sınıfında görevli memur ve yöneticilerin bilinçlenmesi ve bu bilinç neticesinde kültürün etkisinin daha eski tarihlerden günümüze yansıtılması etkili olacaktır.

Yöntem

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmada ana amaç veri toplama ve verileri incelemektir. Veri toplama tekniği olarak literatür tarama tekniğinden detaylı bir şekilde yararlanılmıştır. Literatür taraması, araştırma konusuyla ilgili kaynak, belge ya da materyallerin analizini kapsamaktadır (Köroğlu, 2015). Literatür taraması bir başka ifade ile ulaşılabilen kaynakları ve belgeleri inceleyerek ortaya bir sonuç çıkarmak ve bu konular hakkında veri toplamaktır. Bu kapsamda belirlenen konu veya içerikler belirli gruplara ayrılır, incelenir ve sonuca ulaşılması için kayda geçirilir.

Bulgular

Bu bölümde Viranşehir ilçesi ile Şanlıurfa ili hakkında daha önce eğitime dair araştırılmış veya araştırmaya rastlanmamış konular üzerindeki bilimsel ifadelere yer verilecektir. Daha önce Viranşehir ilçesinin eğitim tarihi hakkında kaynaklarda araştırma yapılmamış olması sebebiyle Şanlıurfa ili ile birlikte dikkatli bir şekilde incelenmesi, incelenmesinden sonra ise değerlendirilmesi

gerekmektedir. Viranşehir ilçesi ve Şanlıurfa ilinin bazı ortak sorunlarıyla alakalı eğitim tarihi incelemeleri hakkında çeşitli bulgulara yer verilecektir.

Şanlıurfa

Tarih zaman dilimi olarak esas alınır, bu zaman diliminin önemli bir bölümü günümüz Şanlıurfa ilinin sınırları dâhilinde geçmiştir denilebilir. Medeniyet havzası olarak bilinen Mezopotamya bölgesinde yer alan Şanlıurfa ili medeniyetler kuşağını kapsamaktadır. Şanlıurfa ili ve günümüzdeki ilçeleri tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmışlardır. Bu medeniyetin etkilerini geçmişte yapılan kültürel olgularla birlikte değerlendirilmelidir. Kurulan imparatorluklar, devletler, beylikler Şanlıurfa'nın kent belleğinin oluşmasına hizmet etmişlerdir.

Şanlıurfa ili dâhilinde yer alan tepelerde arkeolojik çalışmalar yapılmaktadır. Bu arkeolojik çalışmaların başlamasında ve etkili olmasında Göbeklitepe'nin önemi yadsınmaz. Dünyanın pek çok ülkesinden insanın ziyaretine geldiği Göbeklitepe insanlık için çok önemli bir kültür mirasıdır. Bu kültür mirasının Şanlıurfa'dan çıkması ise hiç şaşırtmamıştır. Tarih boyunca medeniyetlerin hem kültürleşme hem de çatışma alanı olan bu topraklarda her medeniyetin izine rastlanmaktadır. Tarihi binlerce yıl öncesine dayanan eserleri bulmak ise hem vakit olarak zorlayıcı aşamaları kapsar hem de bulunacak olan ürünlerin konum tespitlerinin doğruluğu önemli bir noktayı arz etmektedir.

Urfa ile ilgili en eski kayıtlar MÖ. 2000'nin ikinci yarısına aittir. Hitit çivi yazılı metinlerde "Hur Memleketleri" isminin Urfa yöresinin en eski adı olduğu düşünülmekle birlikte, Urfa kenti için Araplar "er-Ruha", Ermeniler "Orhai" isimlerini kullanırken bu şehrin ismi Grekçe "Edessa", Süryanice ise "Urhay" isimleri kullanılmıştır. (Bozkuş ve Güler, 2022). Farklı kavimlerin yüzyıllar boyunca yaşadığı yer olan Urfa'da kültürel mozaik halkası çok genişlemiştir. Farklı kavimlerin kendi kültürlerini dayatmaları amacıyla düşüncelerini kavramsallaştırma isteği, farklı devletler tarafından sürekli el değiştiren Urfa için bir kültürel farklılaşma ortaya çıkarmıştır. Bu kültürel farklılık halkın düşüncelerine, seyahat yazılarına, şiir ve düzyazı örneklerine sirayet etmiştir.

Mütefekkir ve şair Sezai Karakoç ise gençliğinde Maliye Bakanlığında müfettiş muavini olarak çalışmıştır. Çalışma süresi boyunca kış aylarında İstanbul'da, yaz aylarında ise Anadolu'nun çeşitli illerinde bulunacaktır. 1964 yılında ise yolu Kilis'teki görevi sebebiyle Urfa'ya uğrar. Urfa'ya gelmişken Viranşehir ilçesine de uğrar. Viranşehir ilçesi hakkında "zamanın durduğunu hissettiren sakin bir şehirdir." ifadesini kullanır (Karakas, 2022). Şanlıurfa ili özelinde önemli ilim halkaları kurulur. Halkın çok eski dönemlerden beri uzun kış akşamları evlerinde söyledikleri şarkılar, türküler ve yerel havalar zamanla il dışından gelen misafirlerin ağırlanmasıyla bir taraftan sıra gecesi kültürü şekillenirken diğer taraftan bu kültürün Urfa'nın dışına çıkması da sağlanmıştır.

Osmanlı devletinde ilk rüştiyeler 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren açılmıştır. Anadolu coğrafyasının pek çok yerinde bu rüştiyelerin açıldığını görmektediriz. Urfa sancağı ve Urfa sancağına bağlı kazalarda ise 4 adet rüştiye mektebi isimleriyle; Urfa Rüşdiye Mektebi, Birecik Rüşdiye Mektebi, Rumkale (Halfeti) Rüşdiye Mektebi ve Nizip Rüşdiye Mektebi olarak kurulmuştur (Yıldız, 2020). Kurulması planlanan rüştiye mekteplerinin aynı tarihlerde açıldığı tahmin edilmektedir. O tarihlerde Viranşehir'de herhangi bir rüştiye kurulmasına dair bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Şanlıurfa ili 1914 yılında bağımsız müstakil bir sancak hâline getirilmiştir. Cumhuriyet kurulana kadar kendisine bağlı kazalarla idari bir merkez konumundadır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte vilayet statüsüne kavuşan Urfa şehrine valiler atanmaya başlanmıştır. Urfa ili özelinde ve Viranşehir ilçesi bağlamında, şehrin ikinci valisi olarak göreve başlayan Ahmed Fuad Baturay önemli bir isimdir. Ahmed Fuad Baturay valilik dönemi olan 1924-1928 yılları arasında Şanlıurfa ilindeki kaza sayısı sekiz olmuştur. Bu sekiz kazadan birisi ise Viranşehir'dir. Ahmed Fuad Baturay döneminde hazırlanan devlet salnamesin göre Viranşehir kazasında 118 köy olduğunu görmektedir;

Ahmed Fuad Baturay döneminin önemli özelliği olarak arşiv niteliğindeki belgeler bunun en önemli kanıtlarından birisidir (Bilgi, 2022).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Anadolu'nun pek çok vilayetinde yeni okullar açılmaya başlanmıştır. Açılan bu okulların temel niteliği öncelikle köy ve köy civarı yerleşimlere eğitim-öğretim faaliyeti sunmaktır denilebilir. 1925 ve 1926 yıllarında Anadolu'da açılmaya başlayan köy yatı mekteplerinden Urfa'da da açılmış, Urfa'daki köy yatı mektebinde kâğır bir binada eğitim öğretim faaliyeti yürütülmekle birlikte 100 öğrencisinin olduğunu öğrenmekteyiz (Yücel, 2023). Çeşitli devletlerin açmış olduğu misyonerlik okullarını Urfa vilayetinde de görmekteyiz. Amerikan Bord misyonerleri, Amerikan Board teşkilatının çalışma stratejilerinin oluşturduğu faaliyetlerle azınlıkların özellikle de Ermeni nüfusun yoğun olduğu şehirlerden birisi olan Urfa şehrinde 19. yüzyılda okullarını açmaya başlamışlardır (Turgut, 2015).

Viranşehir

Tarih boyunca İpek Yolunun ana güzergâhında bulunan Viranşehir pek çok devlet ve imparatorluk tarafından ele geçirilmek istenmiştir. Tarihi İpek Yolunun önemli noktasında bulunan Viranşehir pek çok şehir merkezine yakın olmakla birlikte, kendi sınırları içerisinde bulunan su kaynaklarının varlığı neticesinde zengin bir şehirdir. Su kaynakları açısından ilçe merkezine çok yakın mesafede bulunan dere ve nehirler sayesinde Viranşehir pek çok yıkıma uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Viranşehir Mezopotamya havzası içerisinde yer almaktadır. Karacadağ'ın güneyinde yer alan hafif dalgalı düzlüklü bazaltik aşınım platosu üzerine kurulmuş olan Viranşehir; ilk kültür dönemlerinde avcı toplayıcı kültür, ikinci aşamada göçebe hayvancılık, üçüncü aşamada ise kuru tarımın yapılmaya başladığı kadim bir yerleşme hâline gelmiştir (Kaplan, 2020). Bulunan bölgedeki iklim şartları, yazın hava sıcaklığının çok fazla olmasıyla birlikte göçerlik ilçede yüzyıllar boyunca yapılmış. Konar-göçerlik ve aşiret kültürünün etkisiyle insanlar yerleşik hayata geç geçmişlerdir. Karacadağ bölgesine yazın çıkarak, kışın ise dağın eteklerinde ovaya yerleşen halk kültürel olarak çeşitli milletler ile kültürlenmiştir. Konar-göçerlik kültürünün etkisiyle yerleşik hayata geç geçen Viranşehir'de tarihi değerlerde mukim eserlerin sayısı, yüzyıllar boyunca çeşitli milletler tarafından el değiştirmenin de etkisiyle birlikte günümüze ulaşamamıştır.

Osmanlı devleti zamanında Ermeni, Ezidi, Arap ve Kürtlerin yoğun olarak iç içe yaşadığı bilinmektedir. Tarihte bir zamanlar Roma İmparatorluğu'nun etkisi altında kaldığı bilinmektedir. Roma İmparatorluğu zamanında ilçenin ismi 'Tella' olarak adlandırılmaktaydı. İlçede yerel halk tarafından 'Dikmeler' ismiyle anılan sütunlar Roma döneminde kalma sütun başlıklarıdır. Roma İmparatorluğu zamanından sonra tarih boyunca Emeviler, Abbasiler, Eyyübiler, Timurlular ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Çeşitli milletler tarafından sürekli güzergâh üstü bir konumda olan Viranşehir'de pek çok topluluk zamanla çeşitli nedenlerden ötürü göç etmiş ya da başka milletler ile karışarak tarih sahnesinden silinmiştir.

1926 yılında Şanlıurfa vilayetine bağlanarak kaza hüviyetine kavuşan Viranşehir, Şanlıurfa-Mardin güzergâhına bağlı olarak kurulan tarihi Roma İmparatorluğu dönemine dek uzanan bir şehirdir (Güzel, 2012). Günümüzde Şanlıurfa ilinin 95 kilometre doğusunda yer alan Viranşehir; tarihi İpek Yolu güzergâhında olması, her geçen gün artan nüfusunun fazlalığı, çeşitli milletler tarafından kültürel etkilenmenin yaşanması, farklı aşiretler ve farklı etnik kökene sahip vatandaşların bir arada yaşadığı, tarım ve hayvancılığa dair üretim ve sanayileşmenin oransal olarak fazla olduğu bir ilçedir. Nüfusunun her geçen gün arttığı, sığınmacı veya geçici koruma kapsamında farklı ülkelerden gelen insanların yoğun olarak yaşaması sebebiyle eğitim konusunda özel ilgi gösterilmesi beklenen bir yerleşim yeridir. Tarih boyunca farklı milletler tarafından sürekli işgale

uğrayan, farklı aşiretler tarafından güzergâh noktası olması hasebiyle sürekli kuşatma altında zaman geçiren Viranşehirde eğitim faaliyetleri kalıcı gerçekleştirilememiştir.

Yapılan bir araştırmada Ezidi nüfusun tarih boyunca nüfus olarak fazla olduğu yerler sıralamasında Viranşehir gelmektedir. Günümüzde birkaç köy olarak yerleşimlerine devam eden Ezidiler, Avrupa'ya çok fazla göç vermişlerdir. Esas yerleşim bölgeleri ve kutsal mekânları Irak ve Suriye'nin kuzeyi ile Türkiye'nin güneydoğusundadır. Dünyadaki toplam Ezidi nüfusunun 700 bin ile 1 milyon arasında olduğu bilinmekle birlikte; Ezidilerin Türkiye'deki ana yerleşim merkezleri olarak Batman'ın Beşiri ilçesi Şanlıurfa'nın Viranşehir, Mardin'in Midyat ilçeleri ön plana çıkmaktadır (Samur ve Öztürk, 2022).

Viranşehirde yerleşik hayatın sürekli göçler ve savaşlar yüzünden yer değiştirmesi, tarih boyunca aşiretlerin kendi aralarındaki ihtilaflar, yerel halkın önemli bir bölümünün konar-göçer olması sebebiyle eğitim ve öğretime fazla önem verilememiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte nüfus sayımı gerçekleştirmiş ve Viranşehir hakkında ilk resmi ilk bulgular ortaya çıkmaya başlamıştır. Yapılan bir araştırmada 1935 yılındaki Nüfus sayımına dair Viranşehir hakkında bazı bilgilere ulaşabiliyoruz. Toplam nüfusun 15.249 olduğu, okuma ve yazma bilen kişi sayısının toplam 738 olduğu, yalnız okuma bilen kişi sayısının 2 olduğu; okuma ve yazma bilen kişi sayısının toplam nüfusa göre oranının %4,83 olduğu, okuma yazma bilen ile yalnız okuma bilen kişi oranının toplanarak %4,84 olduğu tespiti ulaşabiliyoruz (Kaplan, 2017). İlk sayımın yapıldığı 1935 yılındaki bu karşılaştırma Viranşehir'in eğitim durumu hakkında bize çok ciddi ipuçları vermektedir. Alfabenin yeni kabulünün etkisi, halkın sosyo-ekonomik durumu, ilçedeki konar-göçerlik durumunun fazla olması eğitim durumu hakkında düşüklüğü ifade edebilir.

18. ve 19. yüzyıllarda bölgede en etkili iki aşiret yapılanması bulunmaktaydı. Siverek'te mukim Karakeçililer, Viranşehir'de mukim Milli aşireti. Bu iki aşiret sürekli birbirleriyle çatışma hâlinde bulunmaktaydı. Bazı zamanlar Karakeçili aşireti güçlü olmaktaydı, bazı zamanlar Milli aşireti güçlü olmaktaydı. Bu iki aşiret yapılanmasının arasındaki anlaşmazlıklardan ötürü yerel halk, tüccarlar vb. diğer etnik gruplar zorluklar yaşamaktaydı. 1900'lü yıllarda Milli Aşireti reisi İbrahim Paşanın Hamidiye Alaylarındaki nüfuzunun artmasıyla birlikte, diğer aşiretler hep birlikte Viranşehir'i kuşatmışlar fakat başarı gösteremeyerek ve de devlet tarafından gönderilecek askerlerle çatışma yaşanmaması adına geri çekilmişlerdir (Benzer, 2022). Bu etkenler ile birlikte Milli aşiretinin gücü daha da artmıştır. Burada bizim için önemli olan husus, şehirde bir kargaşa durumu hâlinde eğitim faaliyetlerinin askıya alındığı durumunu ortaya koymaktadır. 18. ve 19. yüzyıllarda aşiretlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarından dolayı sürekli diken üstünde bulunan halk, can korkusuyla çocuklarının eğitimine önem vermede geri durdukları anlaşılmaktadır.

Viranşehir Hakkında İlk Eğitim-Öğretimin Yapıldığı veya İrşadın Yapıldığı Yerler Hakkında İlk İnceleme ve Değerlendirmeler

Viranşehir’e bağlı eski bir belde olan Eyüp Nebi beldesi ilçedeki önemli makamlardan birisidir. Burada medfun olarak Hz. Eyüp peygamber ve eşi Rahime’nin türbeleri bulunur. Eyüp Nebi köyü hakkında ilk kayda ise Osmanlı döneminde 1518 tarihli vakıf defterinden ulaşırız. Kayda göre Vakf-ı Türbe-i Hz. Eyyüb en-Nebî adında bir vakıf bulunmakta; köyün o dönemdeki adı Cafer Bey ismiyle bilinmekle birlikte Siverek Sancağının Çıbıkdan Nahiyesi’ne bağlı, türbede şeyh, imam, ferrâş, nâzır ve câbî’den oluşan toplam beş görevlinin olduğu kaydına ulaşılabilmektedir (Sabuncu ve Gündüz, 2021). Ulaşılan bu kayıt Viranşehir hakkında çok önemli bir bulguyu ifade etmektedir. Çünkü tarihî olarak binlerce yıl öncesine dayanan Viranşehir hakkında ilk defa bu kadar eski bir tarihli bilgiye ulaşabiliyoruz. Eyüp Nebi köyündeki görevlilerden ferrâş imaret, medrese ve cami gibi temizlik işleri ile uğraşan kimse, nazır vakıfları görüp gözetan kimse, cabi vakıf gelirlerini toplayan tahsildar manasına gelmektedir. Bu kayıt sebebiyle vakıf köyü olan bu bölgede mukim insanların olduğu anlaşılmaktadır. Civardaki arazilerin büyüklüğü, şu an ilçe merkezi olan eski tarihî Viranşehir’e uzaklığı, o tarihlerde önemli insan yoğunluğunun olduğu, o zamanki şartlar göz önünde bulundurulursa sürekli Viranşehir’e ulaşım problemi yaşanılacağı için ayrı bir eğitim kurumunun var olduğu vakıf bünyesinde açıldığı tahmin edilebilir. Bu sebeplere göre Vakf-ı Türbe-i Hz. Eyyüb en-Nebî isimli vakfın çevresinde eğitim ile ilgili bir alanın olduğu tahmin edilebilmektedir.

Bir araştırmada 19. Yüzyılda Urfa’da mukim bulunan ve etkisinin de hissedildiği yer olan Viranşehir’deki Milli aşiretidir. 19. Yüzyılda Zor Sancağında bağlı Viranşehir’de, ‘‘Eyyüb en-Nebi Vakfı’’ kurulduğu ifade edilir, bu vakfın arazisine ait arşivdeki 1876 tarihli bir belgeden hareketle Milli aşireti mensubu Salih Ağa isimli bir zatın zarar verdiği belirtilmektedir (Şanda, 2023). Tarihteki bu vakıf kaynağı belgesi bize birkaç ipucu sunabilir. Vakıflar yerleşik olduğu, etkisinin gözüktüğü yerlerde genelde eğitim ve imaret işleri ile ilgilenebilir oldukları söylenmektedir. Viranşehir’de ise Eyüp Nebi ismiyle anılan bir bölgede tarihte bir medrese kurulup kurulmadığı bilgisine ulaşamamakla birlikte, var olduğu tahmin edilebilir.

Bir diğer araştırmada ise Osmanlı devleti zamanında yaşamış, büyümüş ve vefat etmiş bir zat olan Şeyh Ahmed Çapakçurî’dir. Bu zat memleketi Harput vilayeti olup orta yaşlarından itibaren çeşitli yerlere hicret etmiştir. Bizim için önemli olan konu ise 1913 ile 1915 yılları arasında Viranşehir’e hicret ettiği ve burada iki yıl boyunca yaşadığıdır. İki yıl burada kalmış ve bu süre içerisinde halkı irşad etmekle meşgul olmuş ve Birinci Dünya savaşı çıkınca, Rusların Bingöl’e kadar gelmesi üzerine Bolşevik ihtilalinin gerçekleşmesi ile Rusların geri çekilmesinin sonucu olarak Harput’a geri dönmüştür (Ayış, 2016). Şeyh Ahmed Çapakçurî’nin iki yıllık zaman zarfında nerede kaldığı ve tam olarak ne yaptığı bilinmemektedir. Şeyh Ahmed Çapakçurî hakkında bilinen bir şey ise iki yıl boyunca halkı irşad ettiği, sürekli dini vecibelerini ifa ederek öğrenci yetiştirdiğidir. Bu yüzden Viranşehir kazasında iki yıl yaşayan Şeyh Ahmed Çapakçurî’nin eğitim verdiği medrese ya da başka bir eğitim alanının olduğu tahmin edilebilir.

Osmanlı’nın son dönemlerinde tahta çıkan Sultan Abdülhamid Han’ın maarif konusunda Diyarbakır Vilayeti genelinde çok ciddi emekler olmuştur. Başbakanlık Osmanlı arşivlerindeki kayıtlara yönelik bir araştırmada (Yıldız, 2012) Viranşehir Diyarbakır dâhilinde gösterilerek, bu kazalara bağlı 83 köyde ibtidai mekteplerinin yeniden inşası ve yeniden tesisi için bütçeye tahsis konulduğunu öğrenmekteyiz. Tahsis ayrılmasından daha sonra bu okulların açılıp açılmadığı, açık olanlar varsa ise isimlerinin neler olduğu ve nerelerde bulunduğu dair herhangi bir bilgiye ulaşamamaktadır. Viranşehir’in isminin geçmesi ve Diyarbakır vilayetine bağlı bir kaza olması, burada kurulmuş bir okulun varlığının delili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan bir araştırmaya göre Şanlıurfa Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yüz okul vardır. Cumhuriyetin ilanından sonra okulların sayısı azalmış, 1943 yılında il genelinde altmış dört ilkokulun varlığı bilinmekle birlikte, bizim için önemli olan Şanlıurfa ilinde 1938 sonunda beş yatılı bölge okulunun var olması ve bu okullardan birisinin ise Viranşehir ilçesinde yer almasıdır (Kaştan, 2021). Viranşehir ilçesinde 1938 yılında yatılı bölge okulunun nerede eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüttüğü bilinmemektedir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra ise Şanlıurfa'da ve diğer illerde halkevi açılımına büyük bir önem gösterilmiştir. Şanlıurfa Halkevi 23 Şubat 1934'te açılmıştır. Urfa'da açılan bu halkevlerinden sonra Urfa'ya bağlı ilçelerde de halkevi açılmaya başlanmıştır. Urfa'da açılan halkevinden iki yıl sonra ilçelerde de açılmaya başlamıştır. Yapılan bir araştırmaya göre 1945 yılındaki veriler Şanlıurfa'da beş halkevinin olduğunu göstermektedir, bu halkevlerinden bir tanesi ise Viranşehir Halkevidir (Özdurğun, 2017). Viranşehir Halkevi hakkında pek fazla bilgi olmamakla birlikte açılmış olduğuna dair bilgiler mevcuttur. 1940 yılında Viranşehir'i ziyaret eden CHP Elazığ Bölgesi Müfettişi Münir Soykam bir rapor düzenlemiştir. Bu rapora göre Viranşehir halkevi hakkında bazı bilgileri öğrenebiliyoruz;

- Rapora göre 3717 olan ilçe nüfusuna kıyasla okul sayısı çok azdır, sadece bir ilkokul vardır.
- Viranşehir Halkevi; Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Köycülük şubesi ismini taşıyan dört şube olarak faaliyet göstermektedir.
- Üye sayısı 100 olan ilçe halkevinin hiç bayan üyesi yoktur.
- Rapordaki tarihe göre son altı ayda sıtma, lozan, paraşüt ve iktisat gibi alanlarda konferans ve eğitimler verilmiştir.
- 1940 yılı içerisinde Türkçe okuma yazma kursunun açılması planlanmıştır.

Cumhuriyet tarihinde ilk açılmış olan okul kaydını bu rapor vesilesi ile görmekteyiz. Bu hazırlanan rapor sayesinde ilçe halkevinin bir nevi okul rolü üstlendiği, çeşitli alanlarda halkı bilinçlendirmek ve aydınlatma amacı güttüğü düşünülmektedir.

Urfa halkevi başkanlığına Urfalı öğretmen İhsan Özdemir 1947 yılında atanmıştır. Halkevlerinde 1947 yılında Türkçe okuma yazma kurslarının açılması ile alakalı, Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliğinin Urfa Milli Eğitim Müdürlüğüne 1948 yılı 10 Aralık tarihinde gönderdiği yazıda açılan kurslar ile alakalı değerlendirme yapılmasından öğrenmekteyiz (Yıldırım, 2017). Bu belgede geçen Viranşehir halkevinde de Türkçe okuma yazma kursu açıldığı ve kurs sonucunda başarılı olduğu ibaresinin kayıtlara geçmesidir.

Tartışma ve Sonuç

Tarihin başladığı yer olarak bilinen Göbekli Tepe havzası ve bu coğrafyanın etkisi altında bulunan Viranşehir ilçesi ve bağlı olduğu Şanlıurfa ili; medeniyet geçmişi ve tarihî birikimleri açısından önemi yadsınamayacak derecede bölgelerdir. Zamanın hızlı akması, çeşitli coğrafik olaylar, savaşlar, göçler, kültürel değişimler vb. durumlar sebebiyle ayrıca halkın göçebe bir hayat yaşaması, hayvancılık faaliyetinden dolayı yazlık ve kışlak olarak yer değiştirmesi, sosyo-ekonomik etkenler bu coğrafyada kalıcı eserlerin günümüze ulaşması zorlaşmıştır. Bu coğrafyada yaşayan insanların kültürel özelliklerinin de etkisiyle Viranşehir ilçesinde tarihî dönemlerden kalma eser sayısının azlığı ve var olan eserler hakkında bilgi yokluğu araştırma açısından zor bir durum olmuştur.

Viranşehir geçmişten gelen bu birikim eksikliği sebebiyle arşiv ve kaynaklar konusunda maddi kültürün örneklerinin az olduğu bir yerleşim yeridir. Edebi ve öğretime dayalı okul, medrese, tekke vb. kurumların da günümüze ulaşmamasında bu etkenler belirleyici olmuştur. Halkın göç

etmesi, 19. ve 20. asırlarda bölgedeki aile gruplaşmalarının sürekli savaş hâlinde olması mevcut bilgilerin de yok olmasına sebebiyet vermiştir.

Hakkında mevcut araştırmalara ulaşılamayan Viranşehir'in eğitim tarihinin ilk unsurlarının neler olabileceğine dair bu araştırma için YÖK tezdeki Viranşehir maddesi tüm etkileşimleri ile incelenmiş, Viranşehir hakkında yayımlanmış makalelere ulaşılmıştır. Viranşehir'de eğitime dair ilk unsurların tespiti için arşiv belgelerinden yararlanılmış ve bu belgeler eğitimin tarihî gelişimine ışık tutmuştur. Mevcutta yer alan bilgilerin etkisinin incelendiği bu araştırmada Viranşehir hakkında eğitim ve öğretim faaliyetlerinin nerelerde yapıldığı konusunda ilk unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Viranşehir ilçesinin coğrafi hareket noktasında kilit noktada olması, her geçen gün gelişen ve nüfusu artan genç bir kitlenin ilçede yaşaması, gelişmekte olan eğitime bakış açısının toplumun tüm kesimleri tarafından sahiplenmesi vb. bileşenler ilçenin gelişmesinde etkili olacağı düşünülen unsurlardır. Viranşehir hakkında tarihî olguların eski yüzyıllara dayandığının ortaya çıkmasının incelendiği bu araştırma Viranşehir konusunu çalışacak çalışmacılara, araştırmacılara, eğitim camiasına bir farkındalık kazandıracaktır. Viranşehir'in eğitim tarihi üzerine daha fazla saha çalışması yapılması veya arşiv kaynaklarının sistematik bir şekilde incelenmesi daha eski tarihlerde ilçede var olmuş olan eğitim binalarının neler olduğu ve nerelerde olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Daha önce var olan araştırmalardaki atıflar ve bilgiler sayesinde, diğer alanlardaki eğitime dair bilgiler neticesinde Viranşehir ilçesi hakkında ilk bilgilere ulaşılmış olduk. En eski ulaşılabilen tarih olarak 1518 yılında günümüzdeki ismiyle Eyüp Nebi köyüyle alakalı kaynak olmuştur. Sıverek sancağına bağlı Çıbıkdan Nahiyesinde yer alan o zamanki ismiyle Cafer Bey isimli vakıf köyü olan Eyüp Nebi köyünde yerleşim çok eski zamanlara ulaşmaktadır. Vakıftaki görevlilerin hangi iş ile ilgilendiklerinin isimlerinin yer aldığı bu kaynak neticesinde o bölgede halkın yaşadığı, yaşayan bu halkın çocuklarının da o bölgedeki vakıf olarak bilinen yerde eğitim-öğretim faaliyeti aldıkları düşünülmektedir. Bu arşiv kaynağı neticesinde Viranşehir ilçesinde eğitim faaliyetleri hakkında tarihî olgu olarak 16. yüzyıla dair belgelendirme yapılmıştır denilebilir.

Tarihî olarak çok eski devirlerden itibaren yerleşim merkezi olan Viranşehir hakkında bu araştırmanın önemi ile birlikte ileriki süreçlerde çalışmak isteyen araştırmacılara ilham kaynağı olması beklenmektedir.

Kaynakça

- Akgündüz, M. (2008). Osmanlı dönemi urfa medreseleri ve tedrisat hayatı. *İstem*, (11), 113-121.
- Almas, D., ve Tekin, F. (2024). Modern hukuk karşısında örfî hukukun varlığını sürdürme nedenleri üzerine sosyolojik bir araştırma: şanlıurfa örneği. *İçtimaiyat*, 8(1), 29-44.
- Ayiş, M. Ş. (2016). Şeyh ahmed çapakçuri ve mektupla irşad örneği. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 11-35.
- Benzer, Z. (2022). XVIII. ve XIX. yüzyıllarda urfa bölgesindeki aşiretlerin eşkıyalık hareketleri üzerine bazı tespitler. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 273-298.
- Bilgi, N. (2022). Ahmed fuad baturay ve urfa valiliği (1924-1928). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37(1), 53-72.
- Bozkuş, Y. D., ve Güler, S. E. (2022). Urfa tarihçesi ve urfa’da bulunmuş ermenice yazıtlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*(12), 63-88.
- Güzel, A. (2012). 1927 tarihli urfa salnamesinin tarihi coğrafya özellikleri bakımından değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 231-262.
- Kaplan, F. (2017). Viranşehir ilçesinin nüfus gelişimi ve özellikleri (1927-2015). (Yüksek Lisans Tezi). Şanlıurfa Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kaplan, F. (2020). Viranşehirin (şanlıurfa) kuruluş ve gelişmesinde etkili olan coğrafi faktörler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(106), 432-456.
- Karakaş, E. (2022). Sezai karakoçun anılarında hafızanın mekanı olarak diyarbakır ve çevresi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(31), 37-66.
- Kaştan, Y. (2021). Osmanlı devleti ve türkiye cumhuriyeti’nde urfa’da eğitimin tarihî gelişimi. *International Social Sciences Studies Journa*, 7(89), 4327-4337.
- Kozan, A. (2023). Urfa’da memlûk ve eyyûbilerden osmanlı’ya intikal eden zaviyeler ve vakıfları. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Ekim, 2023), 139-148.
- Köroğlu, S. A. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. *Gidb Dergi*, (1), 61-69.
- Öğüt, T., ve Ekici, S. (2011). Cumhuriyet dönemine geçiş aşamasında urfanın iktisadi ve sosyal yapısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 175-192.
- Özdurğun, Y. (2017). Urfadaki ilçe halkevi teşkilatları (1936-1951). *Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(35), 457-472.
- Sabuncu, Ö., ve Gündüz, A. (2021). Şanlıurfa ile ilişkilendirilen peygamberler. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 260-288.
- Samur, H., ve Öztürk, M. (2022). Türkiye’nin diasporadaki ezidileri: anavatanla bağların yeniden güçlendirilmesi ve muhtemel etkileri. *Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 6(2), 79-92.
- Şahin, G. (2023). Türk vatandaşı kimliğinin oluşumunda halkevlerinin rolü: doğu ve güneydoğu anadolu örnekleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, (Ekim-2023), 203-221.
- Şanda, M. N. (2021). Osmanlı arşivinde urfa tarihi ile ilgili kaynaklar. *Osmanite Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 32-56.
- Şanda, M. N. (2023). Osmanlı devleti’nde vakıf- toplum ilişkileri ve aşiretler. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 343-360.

- Toprak, S. (2019). Urfa mahallî ressamlık geleneği: tabelacılıktan ressamlığa. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 185-205.
- Turgut, B. (2015). Tanzimat'tan cumhuriyet'e amerikan b0rd misyonerlerinin urfa'daki faaliyetleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 191-220.
- Yıldırım, Y. (2017). Geleneksel eğitim sürecinde urfa'da çağdaş bir öğretmen: ihsan özdemir (1926-1956). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(61), 437-466.
- Yıldız, H. (2012). Osmanlı yenileşme döneminde cizrede eğitim. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*(198), 177-194.
- Yıldız, H. (2020). Osmanlı modernleşme döneminde urfa sancağında açılan müslüman rüşdiye mektepleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), 243-269.
- Yücel, M. S. (2023). Cumhuriyetin ilk yıllarında köy yatı mektepleri. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Ekim,2023), 293-313.